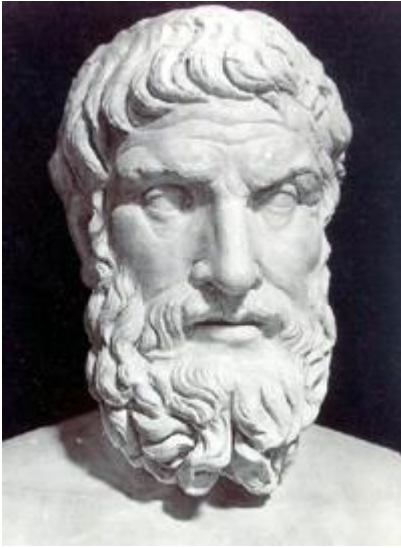

Ο Επικουρισμός και οι χριστιανοί απολογητές

Στα μέσα του 2ου αιώνα, το χριστιανικό κίνημα είχε ενδυναμωθεί αρκετά, ώστε να φιλοδοξεί να κερδίσει οπαδούς μέσα από τους κύκλους των μορφωμένων. Εκκλησιαστικοί ηγέτες επιδίδονταν σοβαρά στο έργο της καταπολέμησης της ελληνικής φιλοσοφίας -συχνά υπό τη μορφή γραπτής «απολογίας», δηλαδή υπεράσπισης που στρεφόταν κατά των Εθνικών αλλά και αντιπάλων χριστιανικών παρατάξεων. Οι επιθέσεις κατά του Επικουρισμού μέσα από τα έργα αυτά αποτελούσαν κοινοτοπία, όπως φαίνεται λ.χ. στον «Λόγο προς Έλληνας» του Τατιανού, στην «Απολογία

υπέρ χριστιανών προς τη Ρωμαϊκή Σύγκλητο» του Ιουστίνου Μάρτυρος, στον «Προτρεπτικό προς Έλληνας» και στους «Στρωματείς» του Κλήμη Αλεξανδρείας*, στο πεντάτομο βιβλίο «Κατά των αιρέσεων» του Ειρηναίου (επισκόπου της Λυών) κ. α.

[* «Φιλοσοφίαν μὲν οὐ πάσαν, ἀλλὰ τὴν ἐπικούρειον, ἧς καὶ μέμνηται ἐν ταῖς Πράξεσιν τῶν ἀποστόλων ὁ Παῦλος διαβάλλει, πρόνοιαν ἀναιρούσαν καὶ ἡδονὴν ἐκθειάζουσαν». (Κλήμης Αλεξανδρεὺς Στρωματείς, 11.51)]

Δύο κεντρικές ιδέες διέτρεχαν την πολεμική των πρώιμων απολογητών: Πρώτον, ότι η ελληνική φιλοσοφία ήταν άξια χλευασμού, διότι οι Έλληνες φιλόσοφοι διαφωνούσαν μεταξύ τους σε απελπιστικό σημείο. Οι απολογητές χρησιμοποιούσαν τις διαφωνίες μεταξύ των Ελλήνων -τις πρόβαλλαν συστηματικά- ως απόδειξη ότι το ανθρώπινο πνεύμα δεν μπορούσε να φτάσει σε οριστικά συμπεράσματα και να οδηγήσει στην αλήθεια. (Κατά ειρωνεία της ιστορίας, την ίδια εποχή μαίνονταν οι διαμάχες μεταξύ των ίδιων των χριστιανών...).

Δεύτερο στοιχείο, ήταν η άμεση επίθεση κατά της επικούρειας άρνησης της θείας πρόνοιας και της μετά θάνατον ζωής, κατά της επικούρειας υλιστικής ατομικής φυσικής και της θέσης ότι η ηδονή αποτελεί υπέρτατο αγαθό. Ενώ οι πρώιμες απολογίες συνήθως τοποθετούσαν τον Επίκουρο αδιακρίτως μαζί με τους άλλους φιλοσόφους, στις κατοπινές δεκαετίες σημειώθηκε σημαντική αλλαγή. Μέγας αντίπαλος του επικουρισμού αναδείχτηκε ο Τερτυλλιανός (αρχές 3ου αιώνα). Σε αντίθεση με τους προηγούμενους χριστιανούς απολογητές, ο Τερτυλλιανός είχε

μεν συλλάβει τον καταφανή παραλογισμό της αντιεπικούρειας επιχειρηματολογίας του, όμως το μένος του πυροδοτούνταν από την τάση ορισμένων αιρετικών να υιοθετούν επικούρεια δόγματα για να υποστηρίξουν ότι είναι αδύνατη η ανάσταση νεκρών σωμάτων ή ότι δεν υπάρχει θεία πρόνοια. Ο φανατισμός του ενάντια στον Επικουρισμό και άλλες ελληνικές φιλοσοφίες και στην επίδραση τους στους αιρετικούς, απεικονίζεται με τον καλύτερο τρόπο στο έργο του «Εντολές κατά αιρετικών» {De Proescriptone Hoereticorum - 220 μ.Χ), στο κεφάλαιο με τίτλο, «Η ειδωλολατρική φιλοσοφία γεννήτωρ των αιρέσεων· η σχέση ανάμεσα στην απόκλιση από την χριστιανική πίστη και στα αρχαία συστήματα της ειδωλολατρικής φιλοσοφίας», όπου γράφει: *«Τα δόγματα αυτά είναι έργα ανθρώπων και δαιμόνων και απευθύνονται σε αφτιά που λαχταρούν να δεχτούν τη σοφία ετούτου του κόσμου. Ο Κύριος ετούτη τη σοφία την αποκάλεσε μωρία».* Λίγο παρακάτω ξεσπά: *«Τί σχέση μπορεί να έχει η Αθήνα με την Ιερουσαλήμ; Τι σχέση μπορεί να έχει η Ακαδημία με την Εκκλησία;».*

Η αντίθεσή του προς τη φιλοσοφία τον οδηγεί σε βαθύτατα ανορθολογικές θέσεις και σε μίαν ιδιόμορφη εις άτοπον απαγωγή καθώς επιχειρηματολογεί κατά της εγκόσμιας σοφίας (μια πρακτική που πρώτος είχε εγκαινιάσει ο Σαούλ): *«Ο Υιός του Θεού πέθανε. Αυτό είναι άμεσα πιστευτό, επειδή είναι ανόητο. Ο Υιός του Θεού θάφτηκε κι αναστήθηκε. Είναι γεγονός βέβαιον, επειδή είναι αδύνατον»* (De carne Christi, κεφ. 5). Στο έργο του «Η μαρτυρία της ψυχής» {De testimonio animae), ο ανορθολογισμός συνδυάζεται με ανησυχίες για τη βλαβερή επίδραση του επικούρειου υλισμού στην χριστιανική πίστη. Τουλάχιστον σε επτά έργα του ο Τερτυλλιανός επιτίθεται κατά του Επίκουρου. Χαρακτηρίζει τις θεωρίες του ανόητες και ισχυρίζεται ότι ο Επίκουρος δεν ήταν καν φιλόσοφος.

Οι μεγαλοστομίες του Τερτυλλιανού, ωστόσο, δεν στάθηκαν ικανές να συγκαλύψουν το πνευματικό κενό της χριστιανικής πολεμικής ενάντια στη φιλοσοφία. Το κυρίαρχο ρεύμα του Χριστιανισμού έπρεπε, αν ήθελε να κατανικήσει τις αιρέσεις που πλήθαιναν ολοένα, να στηρίξει τη θεολογία του πάνω σε μια πιο λογική επιχειρηματολογία.

Ανεπαίσθητη αλλαγή διαπιστώνεται με τον Ιππόλυτο της Ρώμης, συγκαιρινό του Τερτυλλιανού, στο έργο του «Ανασκευή όλων των αιρέσεων», που σημαδεύει το ξεκίνημα της προσπάθειας για μια πιο περιεκτική θεολογία που δεν θα αρκείται στην απόρριψη της «σοφίας αυτού του κόσμου», αλλά θα προβάλλει με τρόπο κατάλληλο μια πιο εκλεπτυσμένη και πειστική επιχειρηματολογία εναντίον της. Γύρω στα μέσα του 3ου αιώνα, εντείνεται η φιλοσοφική αντιπαράθεση

Επικουρισμού και Χριστιανισμού. Σε μια προσπάθεια να ανασκευάσει τον αντιχριστιανικό «Αληθή Λόγο», γραμμένο γύρω στο 170 μ.Χ. από τον εκλεκτικιστή φιλόσοφο Κέλσο, ο Ωριγένης, στο «Κατά Κέλσου», συστηματικά τον κατηγορεί ως επικούρειο. Αλλά και ο Λακτάντιος, στο έργο του «Θεϊκές διδασκαλίες», επιδίδεται σε ζωηρή πολεμική κατά του Επικουρισμού. Ιδιαίτερα ο Λακτάντιος μάς δείχνει πώς οι χριστιανοί δεν αρκούνται πλέον να στηρίζουν τις θέσεις τους στο έδαφος της πίστης, μα αρχίζουν να ενστερνίζονται πλατωνικές ιδέες για να επιχειρηματολογήσουν υπέρ της θείας πρόνοιας, κι ακόμα, επικρίσεις των πλατωνικών κατά της ηθικής του Επίκουρου.

Η πλατωνική τάση γίνεται ακόμα περισσότερο φανερή τον 4ο αιώνα. Στο έργο του «Λόγος περί της ενανθρωπήσεως του λόγου και της διά σώματος προς ημάς επιφανείας αυτού», (2.1), ο Αθανάσιος Αλεξανδρείας επαναλαμβάνει ένα πάγιο πλέον επιχείρημα κατά της επικούρειας άρνησης της θείας πρόνοιας: *«Τη δημιουργία του κόσμου και όλων των πραγμάτων πολλοί την έχουν καταλάβει διαφορετικά, όπως νόμιζε ο καθένας, και την όρισαν αναλόγως. Άλλοι λένε πως τα πάντα έγιναν από μόνα τους με τυχαίο τρόπο -όπως οι επικούρειοι, που λένε παραμύθια ότι δεν υπάρχει πρόνοια, και αποκάλυπτα ισχυρίζονται πράγματα που έρχονται σε αντίθεση με τις ολοφάνερες αλήθειες. Διότι αν τα πάντα έγιναν, όπως λένε, από μόνα τους και χωρίς πρόνοια, τότε θα έπρεπε τα πάντα να είναι όμοια μεταξύ τους και να μην έχουν καμία διαφορά».*

Φυσικά, δεν σταματούσαν οι επιθέσεις κατά της επικούρειας ηδονής· η παρακάτω επιστολή του Αμβρόσιου Μεδιολάνων απευθυνόταν σε μια χριστιανική σύνοδο, το 396: *«Ο ίδιος ο Επίκουρος, τον οποίο οι άνθρωποι αυτοί προτιμούν από τους αποστόλους, ο συνήγορος της ηδονής, μολονότι αρνείται ότι η ηδονή φέρνει το κακό, δεν αρνείται ότι προκύπτουν από αυτήν ορισμένα πράγματα από τα οποία ξεπηδούν τα κακά· και σχεδόν διαβεβαιώνει ότι η γεμάτη ηδονές ζωή των ασώτων δεν είναι αξιόμεμπτη, εκτός αν την ταράζει φόβος του πόνου ή του θανάτου. Όμως το πόσο απέχει από την αλήθεια, το καταλαβαίνουμε από τη διαβεβαίωσή του ότι η ηδονή είναι χαρισμένη στον άνθρωπο από τον Θεό... Μα η Αγία Γραφή το ανασκευάζει αυτό, γιατί μας διδάσκει ότι το ερπετό υπέβαλε την ιδέα της ηδονής στον Αδάμ και στην Εύα, με την πονηρία και τον πειρασμό...».*

Τελικώς, το μεγάλο καθήκον τής εξ ολοκλήρου μετατροπής της χριστιανικής θεολογίας σε παραλλαγή του Πλατωνισμού επωμίστηκε ο Αυγουστίνος της Ιπώννας. Όπως και οι προηγούμενοι του, ο Αυγουστίνος συνέχισε να υπερτονίζει την ασυμβατότητα ηδονής και αρετής και να καταπολεμά την ατομική φυσική και

την ιδέα της υλικότητας και θνητότητας της ψυχής. Στις «Εξομολογήσεις» του μιλά για το πώς ο Επικουρισμός τού προκάλεσε αμφιβολίες, λίγο μετά τη μεταστροφή του στον Χριστιανισμό: «Ω πηγή του ελέους, εγώ βυθιζόμουν ολοένα στην αθλιότητα και συ με πλησίασες. Η δεξιά Σου ήταν πάντα έτοιμη να με τραβήξει από τον βούρκο και να με αποκαθάρει, μα εγώ δεν το γνώριζα. Κανείς δεν με φώναξε τότε που ήμουν έρμαιο της σαρκικής ηδονής· μόνον ο φόβος του θανάτου και της μέλλουσας κρίσης Σου, που μες σ' όλες τις ταλαντεύσεις μου δεν έσβησε από τα στήθη μου ποτέ. Και συζητούσα με τους φίλους μου για τη φύση του καλού και του κακού κι ισχυριζόμουν πως θα με κέρδιζε ο Επίκουρος, αν δεν είχα πιστέψει αυτό που δεν ήθελε να πιστέψει ο Επίκουρος: Ότι η ψυχή ζει μετά τον θάνατο κι ότι υπάρχουν οι τόποι όπου βρίσκει την ανταμοιβή της. Και τους ρωτούσα: "Ας πούμε πως είμαστε αθάνατοι και ζούμε μέσα σε μια αιώνια σωματική ηδονή, χωρίς τον φόβο μη την χάσουμε· γιατί, τότε, να μην είμαστε ευτυχισμένοι, γιατί να αναζητήσουμε κάτι άλλο;". Δεν ήξερα πως αυτή ήταν η ρίζα της δυστυχίας μου· είχα ξεπέσει τόσο κι ήμουν τόσο τυφλός που δεν μπορούσα να ξεχωρίσω το φως της αρετής και της ομορφιάς, που μόνον τα μάτια της ψυχής μπορούν να ιδούν κι όχι τα μάτια της σάρκας».

Αν τα γραπτά του Αυγουστίνου σημαδεύουν την παράδοση του Χριστιανισμού στον Πλάτωνα, συγχρόνως προοιωνίζουν τις διώξεις κατά των μη χριστιανών και των αιρετικών και την απαγόρευση των βιβλίων τους: «Αν, ωστόσο, προκειμένου όχι μόνο να εξασφαλιστεί συντριβή των πασίδηλων λαθών αλλά και να ξεριζωθούν κι εκείνα που караδοκούν μες στο σκοτάδι, είναι αναγκαίο να γνωρίσεις τις σφαλερές γνώμες των άλλων, τότε ας είναι τα μάτια και τ' αυτιά σου σε εγρήγορση. Άκουγε προσεκτικά, μήπως κάποιος από τους επικριτές μας προκαλεί κάποια θέση του Αναξιμένη ή του Αναξαγόρα, μιας και από τις κρύες στάχτες της στωικής και επικούρειας φιλοσοφίας -παρ' ότι πιο πρόσφατες και πιο διαδεδομένες-, δεν μπορεί να ξεπηδήσει καμία σπίθα που να απειλεί τη χριστιανική πίστη». (Επιστολή προς Διόσκουρο).

Ο χριστιανισμός έχει γίνει επίσημη κρατική θρησκεία της Ρώμης και του Βυζαντίου. Δεν έχει πλέον ανάγκη από επιχειρήματα· έχει με το μέρος του την εξουσία και το χρήμα, και αντιμετωπίζει τους ανταγωνιστές του με σκληρή αδιαλλαξία. Στην Αθήνα, οι επικούρειοι εξακολουθούν να διατηρούν τον Κήπο, όμως είναι εκ των πραγμάτων αδύνατον να διαδώσουν τη διδασκαλία του Επίκουρου. Για την ώρα, ο Χριστιανισμός έχει αναδειχτεί νικητής στον αγώνα του ενάντια στην υπόθεση της ανθρώπινης ευτυχίας και του ορθού λόγου.

Πηγή: «Επίκουρος» (Εκδόσεις «Θύραθεν»)